

L'AVENTURA CONTINUA

"Eren les 2 del migdia d'un dissabte d'agost quan la policia em va demanar que els acompanyés a una identificació.", recorda Max Cahner. Una manera polida —eufèmica— per part de les forces de l'ordre de realitzar una detenció per motius polítics, que es traduiria, en el mateix dia, en l'expulsió del país. Corria l'any 64 amb nacionalitat germànica; i a Cahner, li decretaven l'exili forçat ja que el podien empresonar, com a estranger que era, en els presidis nacionals.

La seua partida deixava penjant d'un fil una obra jove, agudament fusteriana —*Nosaltres els valencians*— i la realitat editorial que l'havia creada. Edicions 62 que, com el seu nom indica, encara avui porta marcat l'estigma de l'any de naixement i que s'erigia com una de les principals gestes editorials que lluitava contra l'empresonament cultural i lingüístic català generat per dècades d'autoritarisme. Però el problema de la caducitat literària preocupava l'editor en un exili que deixava massa moments de reflexió. "Vaig adonar-me que anar fent llibres podia fracassar només s'aturés la roda; calia fer aleshores una obra de base, que perdurés per sobre de les cir-

Va començar com una aventura intel·lectual i política, i avui ha esdevingut el primer grup editorial en llengua catalana. Tres dècades des de la seua concepció fan de la 'Gran Enciclopèdia Catalana' un referent cultural.

cumstàncies." Era clar: Max Cahner defensava en els seus propòsits una perennitat resistent a qualsevol entrebanc, òbviament polític, però també econòmic. De fet, la seua partida generava un buit empresarial compensat per una mà paterna incondicional amb les empreses del fill. "Vaig haver de demanar, a través del meu pare, un crèdit de 2 milions de pessetes a Banca Catalana per no haver de patir. I Jordi Pujol va prestar suport al meu pare en tot allò que necessités". Un crèdit sense avals ni lletres; una operació solidària per a moments d'urgència.

La *rentrée* de Cahner, el 1965, a l'escena barcelonina exigia un encontre sense preàmbuls que articulara aquest projecte vertebrador, modestament enciclopèdic de partida, que assentara els fonaments nacionals d'una futura operació pancatalana. La discreta trobada amb Enric Lluch, sots-director de l'enciclopèdia Larousse-Planeta i germà de l'exministre de Sanitat i posterior rector de la Universitat Internacional Menéndez Pelayo, se saldava amb l'elecció de Jordi Carbonell com a director del projecte. "O tu o res", un problema de consciència al qual Carbonell no va tenir escapatòria. L'obra, així es va deci-

dir en consens tripartit, hauria de ser una traducció i adaptació en tres volums del diccionari enciclopèdic italià Garzanti i del Diccionari de la Llengua Catalana de Pompeu Fabra. Però la normalització nacional –i, prèviament, lingüística– dels Països Catalans reclamava un espai difícilment condensable en pocs volums que, a la fi, s'amplarien fins als quinze definitius. Tampoc no tardaria a emancipar-se de la seua concepció primigènia per afirmar-se com una obra de nova planta, reflex d'una voluntat dinamitzadora, renovadora de la cultura catalana. Calia partir de zero, construir-ho tot de bell nou i defugir l'anquilosament en què es trobava, entre d'altres aspectes de la cultura, la llengua des de l'hegemonia fabriana, allà cap al 1932. Això no representava negar un passat, ni de bon tros, sinó, més aviat, una higienització del país a través d'una publicació ambiciosa –en el millor sentit d'aquest terme– que alguns van arribar a titllar d'irreal i megalòmana.

No obstant això, la *Gran Enciclopèdia Catalana* contenia en la seua essència actituds

BARCELÓ

Un moment de la presentació de l'obra el 9-4-1970. D'esquerra a dreta, el delegat del Govern Civil, que controlava els parlaments, J. M. Garcia Grau, gerent, Josep Trueta, Jordi Carbonell, el director, i Ramon Folch, adjunt de direcció, dret.

València, més enllà de les previsions

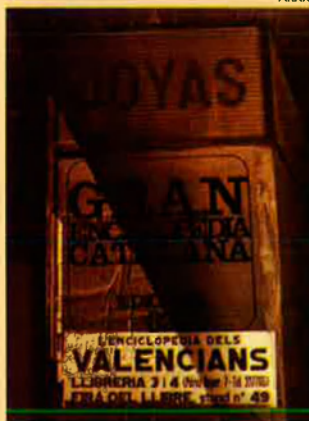
La València de finals dels 60 vivia una emergència cultural modesta, embrionària però no per això poc activa. Al contrari, l'activisme cultural hauria de passar de manera determinant per l'aparició de la *Gran Enciclopèdia Catalana* com a motor d'un moviment polític i intel·lectual consolidable en un medi auster, de protecció oficial. De fet, els primers elements conjunturals de l'aventura cultural al País Valencià eren el resultat del reflex català. La distribució i promoció de l'enciclopèdia requeria almenys una distribuïdora i una seu de venda domiciliària. Brot i Central del Llibre Valencià –creada amb anterioritat– es corresponien amb les seues homòlogues Ifac i Central del Llibre Català, i responien a unes necessitats promocionals que es van veure ràpidament compensades per un inesperat interès públic.

El fenomen depassà qualsevol previsió per a un capital massa limitat. Els més de 2.000 subscriptors valencians que va aplegar l'obra en els seus inicis obertament positius i que tenien com a objectiu a llarg termini assolir de 6.000 a 10.000 parroquians, van provocar, com els 18.000 a tot Catalunya, una situació fatalment paradoxal. El projecte es guanyà l'adhesió periòdica i fidel del president de la Diputació de València, aleshores José Antonio Perelló; o del mateix arquebisbe de València, dos avals consistents en les campanyes de promoció de l'obra. Però aquests èxits contrastaven amb la penúria econòmica que representava pagar als venedors les comissions d'unes vendes que encara no reportaven beneficis.

Tanmateix, els vents eren favorables a una emergència cultural amb calorosa acollida. Els carrers del cap i casal valencià convivia amb uns vistosos documents publicitaris que anunciaven el naixement de l'enciclopèdia. I els intel·lectuals il·lustres predicaven per pobles i comarques les virtuts de la bona obra en unes presentacions no exemptes d'autoritats municipals amb voluntat protocolària. Els venedors valencians recorrien de Tarragona a Alacant, tot passant per Mallorca, un territori que veia dissoldre, així, les fronteres interprovincials en un desafiament d'unitat nacional.

En aquesta atmosfera molt franquista però poc anticatalana, la desfeta empresarial que va obligar Max Cahner a traspasar la propietat a Banca Catalana, el 1970, va arrossegar clientela i promotors valencians en una fatal irreversibilitat. Des de la claustrofòbica foscor de la rebotiga de la gestoria Senent Rosa Raga i Eliseu Climent, al capdavant de Brot i Central del Llibre Valencià, havien dissenyat les estratègies culturals d'una vertebració nacional. Però aquestes estratègies havien acabat negades per una suspensió de pagaments i un recurs als Tribunals contra Banca Catalana. Finalment el procediment judicial va quedar aturat en un encontre en què Jordi Pujol i Joan Fuster acordaren de designar un àrbitre que dictara sentència. Ramon Trias Fargas –així van ser les coses– congregava al seu despatx les dues parts: d'una banda, Ferran Arinyo, futur gerent de l'obra, i Jordi Pujol. De l'altra, Rosa Raga, Carles Jorro i Eliseu Climent. Una vegada saldats els comptes, es dissolia l'intent a València de bastir els fonaments d'una primera operació cultural unitària. La resta, la receptivitat valenciana, es perdria en la batalla de València abanderada per un anticatalanisme patològic que es va anar guanyant convictees amb una retòrica explosiva a base de paquets bomba, atemptats i violència variada. Manuel Sanchis Guarner, Joan Fuster, Vicent Andrés Estellés o la Llibreria Tres i Quatre perpetuarien, amb actitud resistent contra respostes de l'estil, el que un dia fou la València de la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

ARXIU

Cartell publicitari. Les campanyes promocionals, un estil molt de carrer.

progressistes nacionalment parlant, i d'altres d'àmbit general que la portaven a considerar de manera equitativa les humanitats i els temes científics. Unes perspectives, per cert, que provocaren polèmica als ulls d'aquells menys arriscats, però que ben segur –i com s'ha pogut demostrar posteriorment– representaven un reptat conceptual i, en especial, lingüístic. Qualsevol versió de la ciència i de les branques d'humanitats pertanyia al domini d'un castellà acadèmic que havia reduït l'evolució del català a poc més que una llengua literària. I aquesta era l'aposta. Parlar de química, física o zoologia en la llengua autòctona; crear la terminologia específica per a cada especialitat i, alhora, actualitzar l'espectre lèxic que havia anat establint el senyor Fabra. "Haviem de construir, a través de la llengua, una realitat que no existia", declara Josep Maria, aleshores secretari de redacció de l'enciclopèdia i avui, cap de publicacions del Parlament de Catalunya. El projecte volia oferir una visió universal des d'un punt de vista català –de Països Catalans, òbviament–, amb la voluntat d'erigir un dels referents actuals d'una cultura que començava, de nou, a engruixar els engranatges de la seua maquinària. Per tant, si no es volia caure en una obra de gueto antropològic, quasi de reserva humana, qualsevol aspecte havia de plasmar-se en les pàgines de la *Gran Enciclopèdia Catalana*; de la mateixa manera que ho feia amb tota normalitat l'*Enciclopèdia Britànica*.

En els quatre anys de gestació fins a l'aparició del primer dels fascicles que componrien el primer volum, els canvis, les alteracions i les propostes es traduïen en un torrent de reunions i sessions explicatives. Cadascun dels qui hi ingressava aportava la seua opinió, tot reformulant aquella harmoniosa conjugació inicial del lèxic fabrià i els articles del Garzanti en un desig de perfecció vitruviana i un punt utòpica, donades les possibilitats de l'època.

Al tercet inicial –Cahner, Lluç, Carbonell– s'afegeixen seguidament figures de l'estil de Josep Maria Ferrer, que aleshores realitzava les funcions de cap de redacció; o Ramon Folch, que s'adhereix al projecte el 1966; o Hortènsia Curell, esposa de Carbonell, que es va responsabilitzar de part de la costosa actualització lingüística, però el projecte emparava també tots els colors de l'espectre polític català, enrolat en aquell cicló "que es convertiria en un veritable fenomen civil", segons afirma Folch, aleshores responsable de la secció científica de l'enciclopèdia. Heribert Barrera treballava colze a colze amb Raimon Obiols; i Alfons Quintà, radicalment d'esquerres, compartia l'espai amb la dissidència benedictina de l'Abadia de Montser-

Sanchis Guarner. Presentació de la Gran Enciclopèdia Catalana a Alberic, 1970.

rat. I la intel·lectualitat catalana en ple es llançava, sense dilacions ni complexos, a la redacció d'articles literaris, lingüístics, humanístics; a la ressenya de fitxes i entrades. Joan Fuster, des de la Sueca natal, o Manuel Sanchis Guarner, o Francesc de Borja Moll, amb la insularitat que li correspon i amb tot el contingent familiar, com també Bertomeu Barceló. I Pere Verdaguer, des dels confins septentrionals, o Joan Lluís Marfany, o Josep Fontana o Joaquim Molas... la *intelligentsia* militava, amb un contingent d'un centenar de col·laboradors il·lustres, en les trinxeres del primer intent vertebrador general dels Països Catalans –després del *Diccionari Català, Valencià, Balear*, de caire estrictament lingüístic– contra una “peculiaridad regional” amplemment folklòrica i reduccionista d'essència franquista que portava la censura com a estàndard. Un control de qualitat, un tamís ideològic que calia afrontar setmanalment amb la publicació dels fascicles. Un tamís, també cal dir-ho, que aguditzava la picaresca i la prestidigitació dels enciclopedistes per a fer públics tot un seguit de conceptes subversius. “L'enciclopèdia havia d'incloure, en el seu primer fascicle, una representació geogràfica i visual dels Països Catalans. Un mapa que no corresponia a cap dels que s'estudiaven en escoles i universitats”, recorda Carbonell.

el savi

Sap nedar el porc senglar?

De qui és el mico d'«Amis del Mono»?

Rentariéu la roba amb cendra?

“La distribució de la *a* atòna arreu de la geografia era un bon pretext per a representar la nova demarcació en la segona pàgina de l'obra.”

Mentrestant, entre el 1970 i 1971, el mateix Carbonell havia d'alternar la direcció de l'enciclopèdia amb els principals espais casernaris de Barcelona, després d'haver abanderat una reacció contra el procés de Burgos i una negativa a declarar en castellà. La grisor del règim amputava de soca-rel una intenció progressista, que superava els estrictes límits del nacionalisme i que ara es materialitzava en una obra amb la consistència d'una plataforma unitària de substrat democratitzant que no es corresponia amb un pressupost que reclamava, amb urgència, l'aportació bancària. Al milió de pessetes de partida amb què comptava Cahner, de n'hagueren d'adjuntar sis de préstec cedits per Banca Catalana, però ja no amb la incondicionalitat i desinterès inicials. S'entenia: no es tractava, com abans, d'una solució de pronòstic reservat, sinó d'un embarcament entre intel·lectual i empresarial –probablement, més intel·lectual que empresarial– amb precarietat econòmica que es compensava amb l'optimisme hiperactiu de la seua tripulació.

Presentació de la 'Gran Enciclopèdia Catalana' a Catarroja (l'Horta Sud). Sanchis Guarner compartia taula amb l'alcalde franquista, l'any 1970.

Ajust de comptes. L'estretor econòmica s'incrementava progressivament i de manera proporcional al volum de treball. Era comprensible si es té en compte que durant els quatre primers anys no es feia sinó confeccionar el canemàs de la futura obra. I això, lluny dels beneficis; assecava les arques del seu promotor. La conformació discutida i definitiva, com també l'estructuració i la identificació de les entrades prenen cos entre el 64 i el 67. A partir d'aquell any, s'iniciava la redacció que feia escala en un primer fascicle, el 1968, com a part integrant del primer volum, que nasqué un any més tard.

Els costos de publicació desencadenaren un procés degeneratiu en l'economia d'Edicions 62 i de la distribuïdora Ifac, com també de la mateixa fortuna de Cahner, qui no preveia tanta acceptació d'una obra en fascicles i a contra corrent; una obra de venda domiciliària que aviat aplegava 18.000 subscriptors –2.000 dels quals al País Valencià–. Lluny de consideracions supèrflues, l'enorme èxit immediat va provocar una crisi irreversible: calia pagar el 20% de comissions als venedors, sobre un preu al públic de l'enciclopèdia de 60.000 pessetes. No resultava còmode desemborsar quantitats inesperades després

el savi

d'anys d'inversió –material i intel·lectual– sense beneficis i després de les despeses de publicació. L'obra i el seu creador es veien abocats a deutes infranquejables que el van obligar a recórrer novament al sector bancari, cada vegada més influent. Així, el 31 de desembre del 69, el finançament esdevenia una transferència de propietat a Banca Catalana, que considerava el projecte interessant tot i discrepar en la línia d'actuació: una gestió sense nocions mercantils i una visió de progrés, universalista i normalitzadora, feien de l'enciclopèdia un referent cultural, catalitzador d'un marc pancatalà de Saltes a Guardamar, de Fraga fins a Maó. Uns atributs que, segons Cahner i Carbonell, no quadraven del tot amb la visió d'uns creditors reticents a aventures nacionals massa èpiques.

I el dia de cap d'any del 1970, Max Cahner es reduïa a col·laborador i, posteriorment, a responsable de la secció de Països Catalans, és a dir, d'un 40% de l'obra. Això significava, per tant, que el logotip d'Edicions 62 va tenir una breu existència en els lloms de l'enciclopèdia, ja que deixava pas a una nova raó social: Enciclopèdia Catalana, SA. Una empresa gestionada aleshores per Ferran Arinyo i composta per membres vinculats a Banca Catalana –i, òbviament, a Jordi Pujol–, que pretenia reflotar el vaixell amb els paràmetres empresarials i mercantils que mancaven a l'equip original. Tanmateix, la dependència econòmica congriava unes divergències ideològiques entre l'equip intel·lectual i la societat propietària que no tardarien a donar les seues llavors. Pujol no dubtava de la importància nacional d'un referent com la *Gran Enciclopèdia Catalana* i la necessitat conseqüent, de rescatar-la d'un endeutament de més de 100 milions de pessetes, tot i no coincidir-hi amb els fonaments estructurals i conceptuals. L'aportació de 50 milions per a un sanejament de l'empresa havia de conjugar-se amb una línia editorial i gerencial pròxima a les voluntats financeres. Els remeis, de fet, no aconseguien estirpar una metastasi econòmica –i moltes desavinences polítiques– que segons les fonts de finançament reclamaven urgentment una amputació. Aquesta operació quirúrgica finalment es va traduir, el 1971, en el tancament inesperat i rotund de l'empresa, l'expulsió de la majoria dels treballadors, incloent-hi el seu director, i tres volums en circulació. Als locals de la plaça d'Adrià, recorda Hortènsia Curell, aleshores cap de la secció lexicogràfica, "van quedar, un matí d'aquell 1971, 25.000 fitxes lèxiques, entrades, articles, material per a la història i tantíssimes pertinences personals que no se'ns va permetre recuperar. Aquell matí, el conserge, amb llàgrimes als ulls, ens va impedir l'entrada a la redacció, ni que fos per a recuperar aquella jaqueta vella amb els colzes usats".

Eliseu T. Climent

Des de quan és francesa Perpinyà?

Per què es van crear els Mossos?

Va existir en Serrallonga?

